

۲۰۹۳۱۴۶

روش تحقیق تطبیقی در علوم انسانی

با تأکید بر مطالعات علوم تربیتی و روان‌شناسی

دکتر عباس معدن‌دار آرانی

دکتر دانا کاکیا

تهران

۱۳۹۸

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)

پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

سرشناسه: معدن‌دار آرانی، عباس، ۱۳۴۳-

عنوان و نام پدیدآور: روش تحقیق تطبیقی در علوم انسانی: با تأکید بر مطالعات علوم تربیتی و روان‌شناسی / عباس معدن‌دار آرانی و لیدا کاکیا.

مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: ده، ۱۷۸ ص.: مصور، جدول.

فروست: «سمت»: ۲۳۱۷. علوم تربیتی: ۱۶۳.

شابک: ۹-۰۷۷۷-۰۲۰۶۰۰-۹۷۸-۲۱۰۰۰۰ ریال

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Abbas Madandar Arani, Lida Kakia. Comparative Research Method in Human Sciences

یادداشت: واژه‌نامه.

یادداشت: کتابنامه.

یادداشت: نمایه.

موضوع: علوم انسانی — تحقیق — روش‌شناسی

موضوع: Humanities -- Research -- Methodology

موضوع: علوم انسانی — روش‌های تطبیقی

موضوع: Humanities -- Comparative Methodology

موضوع: روش‌شناسی

موضوع: Research -- Methodology

شناسه افزوده: کاکیا، لیدا، ۱۳۴۹-

شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده

تحقیق و توسعه علوم انسانی

The Organization for Researching and Compiling University Textbooks in the Humanities (SAMT), Institute for Research and Development in the Humanities.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۸ م ۹۶ / ۱۷۸ / ۹۷۸ AZ

رده‌بندی دیویی: ۰۰۱/۳۰۷۲

شماره کتابشناسی ملی: ۶۰۸۵۷۶۲

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)

پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

روش تحقیق تطبیقی در علوم انسانی (با تأکید بر مطالعات علوم تربیتی و روان‌شناسی)

دکتر عباس معدن‌دار آرانی (عضو هیئت علمی دانشگاه لرستان) و دکتر لیدا کاکیا

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۸

تعداد: ۵۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: سمت

چاپ و صحافی: چاپ و انتشارات دانشگاه پیام نور

قیمت: ۲۱۰۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل

توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبه‌روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۰۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

@sazman_samt

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱	پیشگفتار
۴	سخن نویسنده گان
	بخش اول: چهارچوب تحلیل در روش تحقیق تطبیقی
۷	فصل اول: هدف مطالعه تطبیقی
۷	مقدمه
۸	درس آموزی و الگوبرداری گام ای است
۸	تعیین مسائل
۹	نقش سیاست گذاران و دست اندرکاران
۱۰	جست و جو و تعیین جامعه الگو
۱۰	پژوهش و سرمایه گذاری فکری
۱۱	فراگیری راه حل ها
۱۱	بررسی ابعاد مثبت و منفی راه حل ها
۱۱	تهیه، پیشنهاد، ارائه یا ایجاد مدل عملیاتی
۱۲	ارزیابی راه حل پیشنهادی و قبول یا رد مدل
۱۳	اجرای برنامه
۱۵	عناصر برنامه یا الگو
۱۶	دروس مثبت و منفی
۱۸	شیوه های درس آموزی (الگوبرداری)
۲۰	جمع بندی
۲۰	پرسش برای بحث و یادگیری بیشتر
۲۱	فصل دوم: ابعاد و ویژگی های پژوهش تطبیقی
۲۱	مقدمه
۲۱	پژوهش تطبیقی: بحران هویت

۲۳	روش‌شناسی و روش
۲۴	ویژگی‌های پژوهش تطبیقی در علوم انسانی
۲۵	پژوهش تطبیقی در مطالعات علوم تربیتی و روان‌شناسی
۲۷	جمع‌بندی
۲۸	پرسش برای بحث و یادگیری بیشتر

فصل سوم: سطح و واحد تحلیل در پژوهش تطبیقی

۲۹	مقدمه
۲۹	راہبرد برای تحلیل تطبیقی
۳۱	تمايز سطح تحلیل، واحد تحلیل و مشاهده در پژوهش‌های تطبیقی
۳۳	واحد تحلیل و طراحی پژوهش
۳۷	جمع‌بندی
۳۷	پرسش برای بحث و یادگیری بیشتر

فصل چهارم: واحد مشاهده (مدل برای توماس)

۳۸	مقدمه
۳۸	مکعب بری و توماس
۴۱	مکان جغرافیایی به عنوان واحد تحلیل
۴۱	سطح ۱: مناطق جهان/قاره‌ها
۴۲	سطح ۲: کشور
۴۳	سطح ۳: ایالت/استان
۴۵	سطح ۴: مناطق و نواحی
۴۶	سطح ۵: مدارس
۴۶	سطح ۶: کلاس درس
۴۷	سطح ۷: افراد
۴۸	ارزیابی مدل بری و توماس
۴۹	جمع‌بندی
۵۰	پرسش برای بحث و یادگیری بیشتر

بخش دوم: استراتژی‌های انتخاب در روش تحقیق تطبیقی

فصل پنجم: راهبردهای انتخاب نمونه تحقیق

۵۱	مقدمه
۵۱	آشناسازی غریبه‌ها، غریبه‌سازی آشناها

۵۳	استراتژی های انتخاب
۵۴	نمونه گیری در مطالعات تطبیقی
۵۵	تعداد کوچک و تعداد بزرگ
۵۶	انتخاب جامعه مورد مطالعه
۵۷	اول: استراتژی های انتخاب نمونه کلان تحقیق
۶۰	دوم: انواع نمونه گیری تطبیقی در سطح خرد
۶۳	جمع بندی
۶۳	پرسش برای بحث و یادگیری بیشتر
۶۴	فصل ششم: مورد و متغیر در پژوهش تطبیقی (مدل لر)
۶۴	مقدمه
۶۴	سطوح تصمیم گیری ریسکناشناس
۶۵	الف) رویکرد کمی، کیفی و آمیخته
۶۶	ب) استراتژی تطبیق
۶۶	ج) طرح تحقیق تطبیقی
۶۷	روش های تطبیقی مورد محور و متغیر محور
۶۹	رابطه مورد با متغیر
۷۰	رویکرد مورد محور
۷۲	رویکرد متغیر محور
۷۳	جمع بندی
۷۳	پرسش برای بحث و یادگیری بیشتر
۷۴	فصل هفتم: استاندارد سازی و طبقه بندی داده های جمعیت شناختی
۷۴	مقدمه
۷۵	طبقه بندی اجتماعی گلدتروپ
۷۷	نقد مدل گلدتروپ
۷۸	طبقه بندی بین المللی استاندارد مشاغل
۷۹	طبقه بندی مشاغل
۸۰	ایسکو
۸۱	اونت
۸۲	طبقه بندی استاندارد بین المللی آموزش و پرورش
۸۳	هدف اصلی
۸۳	نحوه تهیه و استفاده از ایسکد

۸۴	سطوح آموزش در ایسکد
۸۴	نحوه دسترسی به ایسکد
۸۵	جمع‌بندی
۸۶	پرسش برای بحث و یادگیری بیشتر

بخش سوم: انواع روش‌های تحقیق تطبیقی

۸۷	فصل هشتم: روش سنتی (مدل تسین و آدامز)
۸۷	مقدمه
۸۷	طبقه‌بندی پژوهش تطبیقی (مدل تسین و آدامز)
۸۸	پژوهش تئوریک
۸۹	پژوهش توصیفی
۹۰	پژوهش ارزشیابی
۹۰	پژوهش اکسپلوراتیو
۹۲	نقد مدل تسین و آدامز
۹۲	جمع‌بندی
۹۳	پرسش برای بحث و یادگیری بیشتر

فصل نهم: روش تطبیق کمی

۹۴	مقدمه
۹۴	ویژگی‌های پژوهش تطبیقی کمی
۹۵	حذف شروط علی
۹۷	تحلیلی یا توضیحی
۹۸	جمع‌بندی
۹۸	پرسش برای بحث و یادگیری بیشتر

فصل دهم: روش تطبیق کیفی (ناحیه‌ای و تاریخی)

۹۹	مقدمه
۹۹	روش تحقیق ناحیه‌ای
۱۰۱	مراحل انجام دادن تحقیق برحسب روش بردی
۱۰۴	نقد روش بردی
۱۰۴	روش تحقیق تطبیقی تاریخی
۱۰۵	ویژگی‌های پژوهش‌های تاریخی
۱۰۶	جذابیت‌های پژوهش‌های تطبیقی تاریخی

۱۰۸	ویژگی‌های تحلیل تاریخی مدرن
۱۱۲	مراحل انجام دادن پژوهش تطبیقی تاریخی
۱۱۳	مشکلات پژوهش تاریخی تطبیقی
۱۱۵	مشکل معادل‌سازی
۱۱۶	جمع‌بندی
۱۱۷	پرسش برای بحث و یادگیری بیشتر
۱۱۸	فصل یازدهم: روش تطبیقی تنوع‌گرا (جان استوارت میل، بولین و فازی)
۱۱۸	مقدمه
۱۱۹	روش جان استوارت میل
۱۲۲	روش بولین
۱۲۳	گام‌های تحقیق
۱۲۵	اصول حاکم: روش تحقیق بولین
۱۳۱	روش فازی
۱۳۲	دلایل پشتیبان کاربردی روش فازی
۱۳۳	جایگاه فرضیه در روش فازی
۱۳۴	مراحل تحقیق فازی
۱۴۲	جمع‌بندی
۱۴۳	پرسش برای بحث و یادگیری بیشتر
۱۴۴	بخش چهارم: ارزیابی تحققی و کاربردی
۱۴۴	فصل دوازدهم: معیارهای ارزیابی پژوهش‌های تطبیقی
۱۴۵	مقدمه
۱۴۷	ارزیابی پژوهش کیفی
۱۵۳	معیارهای ارزیابی پژوهش تطبیقی کیفی
۱۵۴	جمع‌بندی
۱۵۴	پرسش برای بحث و یادگیری بیشتر
۱۵۵	فصل سیزدهم: چالش‌های رایج پژوهش‌های تطبیقی در ایران
۱۵۵	مقدمه
۱۵۵	انواع خطاها در پژوهش‌های تطبیقی
۱۵۶	عدم توجه و دقت
۱۵۷	موضع‌گیری انفعالی

۱۵۸	سهل‌انگاری در انتخاب موضوع پژوهش
۱۵۹	خطا در پیشینه تحقیق
۱۵۹	چالش‌های انتخاب روش تحقیق
۱۶۰	چالش‌های انتخاب نمونه تحقیق
۱۶۱	جمع‌بندی
۱۶۱	پرسش برای بحث و یادگیری بیشتر

پیشگفتار

تقدیم به:

استاد دکتر علیرضا کیامتش

به پاس تلاش‌های بی‌دریغ در راه اعتلای فرهنگ پژوهش

در سال‌های اخیر گرایش پژوهشگران به تحقیقات تطبیقی در حوزه علوم انسانی و به ویژه علوم تربیتی روندی صعودی داشته است که برای کشف چرایی آن باید به اثرگذاری عوامل سه گانه سیاسی، فناوری و آموزشی توجه کرد. عامل سیاسی به این واقعیت اشاره دارد که در دو دهه گذشته تضاد بین قدرت ملی نهایی به تعارض بین فرهنگ‌ها تبدیل شده است. این تغییر به دخالت مستقیم مردم عادی - به جای سیاست‌مداران حرفه‌ای - در فعالیت‌های سیاسی مثبت و منفی منجر شد. شروع مثبت مشارکت مردم را می‌توان در سقوط دیوار برلین و وحدت دو آلمان یا رشد دموکراسی در بعضی کشوره (دری مثال نقش مردم در کره جنوبی برای کناره گیری نظامیان از صحنه قدرت) دید. تجربه منفی مداخله مردم عادی در امور سیاسی به وضوح در سال‌های اخیر در بسیاری از کشورها، پیشرفته و در حال رشد جهان آشکار می‌گردد (حملات تروریستی انتحاری در فرانسه و اندونزی) مجموعه حوادث عمدتاً منفی باعث طرح این پرسش در اذهان سیاست‌مداران، مصلحان اجتماعی و دست‌اندرکاران نظام‌های آموزشی شد که آموزه‌های کدام نظام تربیتی باعث شده است این افراد و مردم بی گناه حمله کنند و با حملات انتحاری افزون بر خود، ده‌ها نفر را به قتل برسانند. پاسخ به این پرسش باعث شد توجه همگان به شناخت نهادهای تربیتی در مناطق مورد منازعه معکوف شود. در این وضعیت رشته آموزش و پرورش تطبیقی که در بدو امر وسستی در پی توضیح ساختارهای صوری نظام‌های آموزشی بود با تبیین بنیان‌های فکری و فرهنگی حاکم بر مدارس، دانشگاه‌ها، خانواده‌ها و مراکز عقیدتی به یکی از سرزنده‌ترین حوزه‌های علمی بین رشته‌ای مبدل شد. به بیان دیگر، در حالی که در گذشته رسالت اولیه پژوهش‌های تطبیقی توجه صرف به پیشرفت‌های آموزشی در دیگر جوامع بود، رسالت جدید آن توجه به نقش نظام‌های تربیتی در

بحران‌های اجتماعی و سیاسی است.^۱ بر این اساس گرایش روزافزون پژوهشگران علوم انسانی و علوم تربیتی به استفاده از روش تحقیق تطبیقی قابل درک است.

پیدایش، گسترش و کاربست فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی نوین - به‌ویژه اینترنت - دومین عامل گرایش پژوهشگران به انجام دادن پژوهش‌های تطبیقی است. گسترش دسترسی عموم به فضای مجازی باعث شد افراد گوناگون حجم انبوهی از داده‌ها و اطلاعات در مورد کارکرد و نقش نظام‌های آموزشی را تهیه و در دسترس محققان قرار دهند (ویلسون، ۲۰۰۳). پایگاه‌های اطلاعاتی سازمان‌های بین‌المللی همچون یونسکو، یونیسف، بانک جهانی و صدها مؤسسه علمی - عمومی دیگر فرصتی طلایی برای دسترسی آسان پژوهشگران به داده‌های پژوهشی - بدون تحمیل هزینه‌های سفر - فراهم ساختند تا آنان بتوانند با رویکرد تطبیقی روندهای حاکم بر فضای نظام‌های اجتماعی - آموزشی را در سطح جهان مطالعه و بررسی کنند.

سومین عامل مؤثر در افزایش مطالعات تطبیقی را باید در توجه به نقش نظام‌های آموزشی در روند توسعه اقتصادی و اجتماعی - برآمده از مدرن‌جست‌وجو کرد. در چند دهه گذشته مؤسسات بین‌المللی با برگزاری انواع آزمون‌ها و ارزشیابی‌های تحصیلی، عملکرد نظام‌های آموزشی را از بُعد کارایی و اثربخشی به‌دقت سنجید^۲ و بررسی کردند. برگزاری آزمون‌های پیشرفت تحصیلی همچون TIMSS^۳ (مطالعه بین‌المللی روندهای آموزش ریاضیات و علوم) و PIRLS^۳ (مطالعه بین‌المللی پیشرفت سواد خواندن) باعث شد ملت‌ها و دولت‌ها خود را در صحنه رقابتی فشرده و عیان ببینند. هدف نهایی این آزمون‌ها کشف و سنجش نقاط ضعف و قوت نظام‌های آموزشی کشورهای عضو و ارائه راهکارهای علمی و عملی - بخاطر - از یافته‌های پژوهشی برای بهبودی فرایند یاددهی - یادگیری است.

مجموع این عوامل توجه و حساسیت بیشتر پژوهشگران علوم انسانی را به گسترش پژوهش‌های تطبیقی در پی داشته است، به نحوی که امروزه کمتر پژوهشگری را می‌توان یافت که به وضع و روند جاری موضوع پژوهش خود در سایر جوامع توجه نکند و از تطبیق غفلت

۱. برای کسب اطلاعات بیشتر به بری، مارک، آدامسون، باب و میسن، مارک (۲۰۰۷)، پژوهش‌های تطبیقی در آموزش و پرورش: رویکرد و روش (مترجمان معدن‌دار آرانی و پروین عباسی، ۱۳۹۰)، تهران: آبیژ و همچنین: معدن‌دار آرانی، عباس (۱۳۹۵)، «جایگاه نظام خانواده در بحران‌های منطقه خاورمیانه نقش آموزش و پرورش تطبیقی»، فصلنامه خانواده و پژوهش، شماره ۳۳، ص ۶۱-۷۶ مراجعه نمایید.

2. Trends in International Mathematics and Science Study

3. Progress in International Reading Literacy Study

ورزد. با وجود این اقبال باید اذعان کرد اغلب پژوهش‌های تطبیقی در حوزه مطالعات آموزش و پرورش و رشته‌های دانشگاهی همچون علوم تربیتی و روان‌شناسی فاقد بنیان‌های قوی علمی است به نحوی که اشاره دقیقی به روش تحقیق و ابعاد متفاوت آن نمی‌کنند یا از روش شناخته‌شده به صورت افراطی - بجا یا نابجا - استفاده می‌کنند. هدف اصلی کتاب حاضر رفع این خلأ برای پژوهشگران و علاقه‌مندان به مطالعات تطبیقی در علوم انسانی و به‌ویژه رشته‌های علوم تربیتی و روان‌شناسی است.

تشکر و قدردانی

نویسندگان این کتاب از آثار قلمی اندیشمندان بسیاری فیض برده‌اند که تشکر و قدردانی از همه آنان را بر خود لازم می‌دانند. پیش از هر چیز لازم است از استاد بزرگوار جناب آقای دکتر علیرضا کیامنش، استاد برجسته دانشگاه خوارزمی (تربیت معلم) و استاد تمام وقت دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، تشکر کنیم. او با دقت فراوان متن اولیه اثر را مطالعه و نظرات اصلاحی خردش را درباره بسیاری از فصول بیان کردند. استاد عزیز جناب آقای دکتر علی ساعی دانشیار دانشگاه تربیت مدرس، با بزرگ‌منشی فایده‌تعدادی از کتب و مقالات معروف در حوزه مطالعات تطبیقی را با اجماعی را در اختیار ما قرار دادند. همکاران گرامی آقایان دکتر اکبر رهنما و دکتر محمدحسن میرزا احمدی اعضای محترم هیئت علمی دانشگاه شاهد با صبر و حوصله بسیار کتاب را مطالعه و پیشنهادهای سازنده‌ای برای حذف بعضی از مطالب غیر مرتبط و تنظیم فصول ارائه کردند. کتاب آقای دکتر محمدرضا سرکار آرائی، استاد دانشگاه ناگویای ژاپن مشوق ما در تهیه اثر و روح صبورانه نواقص آن بودند و جناب آقای دکتر غلامرضا ذاکر صالحی، دانشیار مؤسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی، با تخصیص وقت ارزشمند خویش توجه مؤلفان را به بعضی ابعاد ناشناخته تهیه تطبیقی جلب کردند. برادر بزرگوار جناب آقای دکتر محمد آرمند، دانشیار پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی سمت، با دقت نظر فراوان همه فصول کتاب را مطالعه و ویرایش علمی کردند و براساس تجارب ارزشمند خویش در تهیه و تدوین آثار علمی دانشگاهی، کمک بسیاری به تهیه و تنظیم جداول و نمودارها، جابه‌جایی و تنظیم ترتیب فصول و همچنین رعایت معیارهای ادبی نمودند. ما سلامتی، شادکامی و موفقیت همه استادان عزیز را آرزو می‌کنیم. نویسندگان لازم می‌دانند از مدیریت سازمان «سمت» که به ضرورت تهیه و نشر اثر حاضر توجه و علاقه نشان دادند، قدردانی کنند.